

İNGİLTERE ÜZERİNE NOTLAR

HIPPOLYTE TAINÉ

VakıfBank Kültür Yayınları: 0392
Edebiyat: 092

İNGİLTERE ÜZERİNE NOTLAR
HIPPOLYTE TAINÉ

Özgün Adı
Notes sur L'Angleterre

Türkçesi
Uzay Özgülenç

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Dr. Hazal Bozyer

Kitap Editörü
Makbule Oğuz

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kapak Görseli
William Powell Frith
The Railway Station (1862)

Son Okuma
Ergin Ali

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No:7/A1 – Kat 13
34768 Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2025

ISBN 978-625-5848-06-2

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul
Tel: 0 212 412 1700
www.mega.com.tr - info@mega.com.tr
Sertifika No: 44452

1. Baskı: Temmuz 2025

İNGİLTERE ÜZERİNE NOTLAR

HIPPOLYTE TAINÉ

TÜRKÇESİ

UZAY ÖZGÜLENC

HIPPOLYTE-ADOLPHE TAINÉ

Fransız eleştirmen ve tarihçi. 21 Nisan 1828'de Vouziers (Ardenne)'de doğmuş, 5 Mart 1893'te Paris'te hayatını kaybetmiştir. İlk öğrenimini Rethel ve Paris'te tamamlar; yirmi yaşında École Normale Supérieure'e girer. Spinoza ve Hegel'e hayranlık duyar; doğa bilimlerine ise derin bir tutkuyla bağlanır. Taine, 19. yüzyılın en saygın ahlaki figürlerinden biri olarak kabul edilir. Bilime duyduğu karşılıksız bağlılık, yaşamı boyunca sürer. Fransız Devrimi'nin destansı anlatısını sorgulama cesareti göstererek edindiği itibarı riske atar. Felsefi düşüncesi, Alman idealizmi ile İngiliz pozitivizmi arasında bir sentez kurmaya çalışır; özgün bir kuramcı olmaktan çok, parlak bir yorumlayıcı olarak öne çıkar. Fransız düşüncesinin, Anglo-Germen düşüncenin tek yanlılıklarını dengelemek ve bu düşüncelerin canlı sonuçlarını yaymakla yükümlü olduğuna inanır. Estetik anlayışında başlangıçta Hegelci temelleri esas alır, ancak zamanla bu yaklaşımı natüralist öğelerle harmanlar. Irk, çevre ve tarihsel an gibi sanatı belirleyen etkenler üzerine kurduğu teori ve sanatsal değerlerin hiyerarşisine dair görüşleriyle tanınır; her ne kadar bu fikirler modern estetik tarafından eleştirilse de birey psikolojisinden çok tarihsel tiplerin çözümlemesindeki yetkinliğiyle dikkat çeker. Sanat, devlet ve toplumsal kurumlar üzerine yürüttüğü çözümlemelerle 19. yüzyıl düşünce dünyasında kalıcı bir iz bırakır.

UZAY ÖZGÜLENC

1995 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği bölümünden mezun oldu. Lisans eğitiminin ardından özel bir bursla Fransa'ya giderek elektrikli araçlar ve otonom sürüş teknolojileri üzerine yüksek lisans yaptı. Hâlen İstanbul'da otomotiv sektöründe mühendis olarak çalışmaktadır. Mühendislik kariyerinin yanı sıra çok dilliliğe ve kültürlerarası etkileşime duyduğu ilgiyle çevirmenliğe yönelen Özgülenç, sinema sektöründe Fransızca çevirmenlik deneyimi edinmiş, ardından Fransız edebiyatı çevirilerine başlamıştır. Türkçede yayımlanmış çevirileri mevcuttur.

*Talebesi ve arkadaşı olarak minnettar olduğum
Bay Al. Bezanson'a ithaf ediyorum.*
H. Taine

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
Dışarı	11
İKİNCİ BÖLÜM	
Tipler	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Örf ve Âdet	85
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Eğitim	125
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Toplum ve Hükûmet	153
ALTINCI BÖLÜM	
Londra Yürüyüşleri	215
YEDİNCİ BÖLÜM	
Fabrikalar ve İşçiler	251
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
İngiliz Ruhu	279
DOKUZUNCU BÖLÜM	
İskoçya Turu	321

ÖNSÖZ

İngilizlerin yabancı ülkelere seyahat etmek ve döndüklerinde gözlemlerini yazmak gibi çok iyi bir alışkanlıkları vardır; bu şekilde toplanan çeşitli anlatılar birbirini tamamlar, teyit eder ve düzeltir. Bu konuda komşularımızı örnek almamızın iyi olacağını düşünüyorum ve ben de bunu yapmaya çalışıyorum. Bırakalım herkes izlenimini, sadece ne gördüğünü söylesin; gözlemler, kişisel olmaları ve iyi niyetle yapılmaları koşuluyla, her zaman faydalıdır. Buna bir de kolay oldukları gerçeğini ekleyin: Her akşam yapmanız gereken tek şey günün olaylarını yazmaktır; bu küçük görev herkesin ulaşabileceği bir yerdedir. Gerekten tek şey bunu dikkatli ve ön yargısız bir şekilde yapmaktır. Dikkatimi verdim, ön yargılı olmamaya çalıştım, şimdi Fransızları ya da İngilizleri memnun etmek ya da etmemek gibi bir arzum olmadan yazdığımı söylemeye cüret edebilirim.

Bu kitabın yazıldığı notlar, 1861 ve 1862 yıllarında alınmıştır. Halkın özellikleri beni ziyadesiyle etkiledi; bu nedenle portrenin bugün hâlâ doğru olduğunu umuyorum, en azından 1871'deki üçüncü bir geziden sonra bana öyle geldi. Meydana gelmiş ve devam edecek olan değişim, zaten kendini gösteren değişimin sadece bir devamıdır. Elli yıldır anayasa, fikirler ve âdetler her geçen gün daha az feodal ve daha liberal hâle geliyor, hatta son on yıldır hareket hız kazanıyor; iyi gazeteciler bugün bunun çok hızlı olduğunu ve çökme riski taşıdığını düşünüyor. Bu meselede bir yabancı, kanaat belirtmek yerine ancak dileklerde bulunabilir,

zira frenleri doğru zamanda ve doğru derecede uygulamak ya da onları serbest bırakmak, makineyi kullanan deneyimli adamlara kalmıştır. Bir Fransız, İngiltere'den her zaman, siyasetin anında bütünüyle ve yekpâre hâlde uygulanacak bir teori değil, ancak erteleme, ödün verme ve uzlaşma yoluyla ilerlenmesi gereken bir incelik meselesi olduğuna dair faydalı bir kanaat getirecektir.

Kasım 1871

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞARI

Haziran 1862, Deniz

Saat on bir, Boulogne ufukta uzaklaşıyor ve kayboluyordu. Limandaki gemiler, ince direkler önce belirsiz bir karanlığın içine gömülüyordu; az sonra ışıklar azalıyor ve çok geçmeden gökyüzünün kenarında soluk bir yıldız yığınının başka bir şey görünmüyordu.

Bu garip ve derin bir duygudur, deniz durgundur ve üzerinde hareketsiz bir sis vardır. Her şey yok olmuştur. Ufukta tek başına dönen bir ışık zaman zaman yansımaları, geçen dalganın üzerine düşürür. Sanki sessizliğin ve boşluğun krallığına, olmayan şeylerin renksiz ve şekilsiz dünyasına giriyor gibiyiz. Engin ve belirsiz karanlık bizi kuşatıyor. Gemi giriyor ve içinde kayboluyor. Fakat kısa bir zaman önce, arka tarafından, belirsiz bir saçıktan, uzaktaki kara parçası hâlâ seçilebiliyorken şimdi geminin etrafında, hareket eden siyahlıktan başka bir şey yoktur. Bu şekilde yutulan gemi, emin bir içgüdüyle ilerlemeye devam eder ve görünmeyene doğru bir kapı aralar. Gayretli bir böcek gibi, büyük demir uzuvlarını yorulmak bilmeden hareket ettirir ve omurgasının etrafında belli belirsiz fosforlu ışıltılar yükseltir. Opal ve sedfin değişen yansımasıyla parlar. İnsan, onların yükselip alçalan ve yumuşak berraklığını geliştiren uzun dalgalanmalarını takip eder. Alacalı elmaslar ve zıplayan inciler, onun girdabında döner. Köpüklü saçakları, mat gümüşten zarif bir sınır çizer; kıvrımlı, incelikle işlenmiş bir çerçeve, gece aynasında dalgalanarak yansır.

THAMES NEHRİ

Güneş yarım saat önce doğdu ama kimse onu göremiyor; sadece doğuda zayıf bir aydınlanma var, geri kalan her yer bulutlarla kaplı.

Doğuya doğru, göz alabildiğine deniz, berrak ve sakin ufku belirgin hatlarıyla çiziyor. Geminin sağında ve solunda, denizden uzakta hafif bir şerit yükseliyor; bu bir kara parçası ve sisin içinden yeşilimsi girintisi ayırt edilmeye başlıyor.

İlerliyoruz ama bu muazzam haliçte, çok düz ve küçük olan kara, bir çamur yığınınından başka bir şey gibi görünmüyor. Nem renkleri boğuyor, tüm tonlar seyrelip siliniyor, bir çocuğun parmağıyla üzerine su damlaları çizdiği soluk bir su boyasını andırıyor.

Sağ tarafta sahil yaklaşıyor, geçen yıl Newhaven ile Londra arasında gördüğüm gerçek İngiliz manzarası işte bu. Çitlerle bölünmüş, tek tük ağaçlarla dolu, donuk bir yeşillikte yükselen bir arazi, etrafı çevrili bir otlak ve sürekli olarak ağıla kapatılmış başıboş sığırlar var. Buraya göre daha az düz ve daha az tekdüze olan Belçika, güneşte pırıl pırıl parlar, gökyüzü yağmurlu olduğunda -ki hava sık sık böyle seyrederek- kasvete bürünür ve çok sıradanlaşır.

Nehir muazzam ama kirli, soluk ve sahte renklerle bezeli. Yükselen gelgit tarafından geri itilmiş, yer yer örtüp sonra tekrar ayrıldığı çamur yığınları arasında salınır. Nehirde kömür buharının altındaki küçük dalgaların hüzünlü bir görünümü vardır. Böylece akıp gidiyor, canlı ve çamurlu, ama yararlı; âdeta kendi türünde benzersiz bir işçi ve hamal gibi. Gemiler şimdi onun sırtında gruplar hâlinde hareket etmeye başlar, çoğu yüklü, büyük, küçük, her biçim ve her boyutta ve armalarda tırmanan denizciler meşgul örümcekleri andırır.

Bir tüccarın oğlu olan orta sınıf bir İngiliz ile sohbet ediyorum. Fransızca, Almanca ya da İtalyanca bilmiyor, tam bir centilmen sayılmaz. Yirmi beş yaşında; alaycı, kararlı, keskin bir yüzü var. Eğlenmek ve eğitim almak için on iki ay süren bir yolculuk yapmış, Hindistan ve Avustralya'daki seyahatinden dönüyor. Toplamda kırk bin mil eder. "İnsanları anlamak için onları görmek gerekir." diyor. Kendisi Liverpool kentinden geliyor. Arabası olmayan bir aile orada üç ya da dört yüz sterlinle rahatça yaşayabilir. İnsan evlenmeli, bu doğal bir şey; iki ya da üç yıl geçmeden evlenmeyi umuyor. Bununla birlikte, eğer insan tüm hayatını birlikte geçirmek istediği kişiyle karşılaşmazsa, bekar kalmak daha iyidir. "Ama insan onunla elbet karşılaşır, bütün mesele onu çıkarmamaktır." Genç bir adamken uygun kişiyle birden fazla kez karşılaşmıştır, ancak o zamanlar yeterince zengin değildir. Şu anda "kendi ayakları üstünde durduğu için" tekrar deneyecektir. Çeyiz gereksizdir. Yoksul bir eşin ve ailenin sorumluluğunu üstlenmek doğal, hatta hoş bir şeydir. "Eğer karınız iyiye ve onu seviyorsanız, buna değer."

Bana öyle geliyor ki akşam altıda evde olmak, memnun ve sadık bir eş, dizlerinin dibinde dört ya da beş çocuk ve saygılı hizmetçiler, mutlu olmaları için yetiyor. Gemide dört çocuklu bir aile var, en büyükleri dört buçuk yaşında, anneleri ise yirmi üç ya da yirmi dört yaşında. Deniz kenarında, kumsalda, başlarında babalarının bulunduğu koca bir yığın gördüm. Memedeki bebekten on sekiz yaşındaki kıza kadar yaşları gittikçe yükselen çocuklarla karşılaşmak pek nadir bir durum değildir. Ebeveynler kendilerini aşırı yük altında hissetmiyor ya da utanmıyorlar. Benim tanıştığım İngiliz'e göre aileler, çocuklarına eğitimden başka bir şey borçlu değiller. Kızları çeyizsiz evlenir, oğulları ise kendi başlarının çaresine bakar. Çok para kazanan ve yılda 300 ya da 400 sterlin hariç hepsini harcayan bir avukat tanıyorum, o mik-

tarla da çocuklarının adına hayatını sigortalıyor. Her yeni çocuğu doğduğunda, babalarının ölmesi hâlinde çocuğa ödenecek 2.000 sterlinlik yeni bir poliçe hazırlanır. Bu şekilde çocuğun geçimi sağlanır ve ticaretin yanı sıra sanayi de ona, genç bir Fransız'ın sahip olamayacağı bir dizi çıkış yolu sağlar.

Bizim İngiliz'in gördüğü tüm ülkeler arasında "en ahlaklısı" İngiltere'dir. Yine ona göre ulusal kötülük "ahlakın yokluğu"dur. Sonuç olarak Fransa'yı İngiliz modasına göre değerlendiriyor. "Kadınlar orada kötü yetiştiriliyor, İncil okumuyorlar, balolara çok düşkünler, kendilerini tamamen giyim kuşamla meşgul ediyorlar. Erkekler sık sık kafelere gidiyor ve metres tutuyorlar, bu yüzden çok talihsiz evler var. Bu, ırkla değil eğitimle ilişkilidir. İngiltere'deki Fransız kadınlar, İngiliz usulüne göre ciddi bir şekilde yetiştirildiklerinde burada çok iyi eşler oluyorlar." dedi. "Ülkenizde her şey yolunda mı?" diye sordum. "Hayır. Sarhoşluk gibi ulusal ve korkunç bir ahlaksızlık içindeyiz. Haftada yirmi şilin¹ kazanan bir adam on şilinini içerek tüketiyor. Buna cimriliği, işlerin durmasını ve yoksulluğu da ekleyin." diye cevap verdi. "Ama sıkıntılı durumlarda yoksul evleriniz, çalışma evleriniz var?" deyince de "Oralara gitmezler, oruç tutmayı, açlıktan ölmeyi tercih ederler." diye karşılık verdi. Nedenini sordum. "Üç nedenden dolayı: Rahat rahat içmek istiyorlar, kapalı kalmaktan nefret ediyorlar ve topluluğa ait olduklarını kanıtlamak zorunda oldukları formaliteler var. Ama çoğu nerede doğduğunu bilmiyor ya da gerekli belgeleri temin etmekte çok zorlanıyor." diye yanıtladı.

Kendisi etkilenmiş bir ciddiyetten yoksun, konuşkan bir adamdı. Gemide sohbet ettiğim diğer iki İngiliz de onun gibiydi.

1. Şilin, eski İngiliz ve Britanya parası. Sterlinin yirmide biri veya 12 peni değerindedir. -ç. n.

İngilizlerde bu huya her zaman rastlamışım; muhtemelen aksi bir üne sahiplerse, bunun nedeni yabancı bir ülkede olduklarında ve başka bir dil konuşmak zorunda kaldıklarında utangaçlıktan sessiz kalmaları ve kendilerini ele vermemek için gözlemci konumda kalmalarıdır. Kötü bir aksanla kusurlu bir İngilizce konuştuğunuzda tedirgin olmazlar, kendilerini sizden üstün hissederek. Onlara kibarca, nazıkçe bir soru sorarsanız ya da küçük bir ricada bulunursanız kayıtsız ve hatta sabırsız davranırlar. Bu durum geçen yıl Londra'da ve başka yerlerde yirmi kez dikkatimi çekti.

Gemide başka figürler de vardı. Güvertede şemsiyelerin altında, örtülere sarınmış iki genç çift vardı. Uzun sürecek bir sağanak başladı, oturmaya devam ediyorlardı, sonunda ördekler gibi sırsıklam oldular. Başka bir genç kadın deniz hastalığına yakalanıp çok rahatsızlandı. Tüccar kâtibi görünümündeki kocası onu kollarına aldı, yardımcı oldu, ona kitap okumaya çalıştı, sonsuz bir şefkatin özgürlüğü ve edasıyla onunla ilgilenirdi. Almanca ve Fransızca'yı son derece iyi ve aksansız konuşan on beş ve on altı yaşlarında iki genç kız, iri kıpır kıpır gözler ve beyaz dişleriyle, mükemmel bir serbestlikle, hayranlık uyandıran dostça bir neşeyle gevezelik ediyor ve gülüyorlardı. En ufak bir cilve izi, öğrenilmiş ve bilerek yapılmış güzel küçük numaralardan hiçbiri yoktu. İzleyenleri asla umursamıyorlardı. Kırk yaşlarında ve gözlüklü, kocasının yanında, buruşuk bir elbise içinde, kadınsı süslerin kalıntılarıyla, olağanüstü dişleri, çok ciddi ve gülünç bir Fransız kadını, orta yaşlı bile olsa, kendine çekidüzen vermeyi, elbisesini düzeltmeyi asla unutmaz. Oturduğu yerden kıpırdamayan, sadece bir tur atan, kimseyle konuşmayan, uzun boylu, sabırlı ve soğuk bir İngiliz kendi kendine yetebilir. Buna karşılık rastgele sorular soran, gelişigüzel iddialarda bulunan, sabırsızlanan, el kol hareketleri ve kelime

oyunları ya da bunlara benzer şeyler yapan üç Fransız bana hoş adamlar gibi göründü.

Yavaş yavaş bulutlar kayboluyor ve gökyüzü ıslıl ıslıl parlıyor. Sağlı sollu, güzel, temiz ve yeni boyanmış küçük kır evlerinin yanından geçiyoruz. Ufukta yeşil çimenler beliriyor; burada ve orada büyük ağaçlar iyi yerleştirilmiş ve iyi düzenlenmişler. Solda Gravesend, kahverengi evlerini mavimsi bir çan kulesinin etrafına yığmış gibi. Gemiler ve depoların sayıları artıyor. İnsan büyük bir şehre yaklaştığını hissediyor. Küçük iskeleler, gelgitin kuru bıraktığı parlayan çamurun üzerinden nehre doğru elli adım uzanıyor. Her çeyrek saatte bir insanın izi ve varlığı, doğayı dönüştürdüğü gücü daha görünür hâle geliyor: rıhtımlar, depolar, gemi yapım ve kalafatlama tersaneleri, yaşam alanları, hazırlanmış malzemeler, birikmiş mallar... Sağda Hindistan'da inşa edilmek üzere burada hazırlanan demir bir kilisenin iskeleti görülüyor. Şaşkınlık yerini hayrete bırakıyor. Greenwich'ten itibaren nehir, bir mil genişliğinde bir caddeden başka bir şey değildir. Burada gemiler iki sıra bina arasında inip çıkarlar. Tuğla ya da kiremitten, donuk kırmızı renkte bitmez tükenmez sıralar, gemileri bağlamak için çamura saplanmış büyük kazıklarla çevrilidir. Gemiler buraya yük boşaltmak ya da yeni yükleri almak için gelirler. Bakır, taş, kömür, halat ve diğerleri için sürekli yeni depolar. Balyalar her zaman yığılır, çuvallar kaldırılır, variller yuvarlanır, vinçler gıcırda, kepçeler ses çıkarır. Deniz, Londra'ya nehir yoluyla ulaşır. Burası bir iç limandır. New York, Melbourne, Kanton, Kalküta burayla doğrudan bağlantılıdır. Ama izlenimi en üst noktaya taşıyan şey, rıhtımların denizle bağlantısını sağlayan kanalların görüntüsü-